

РОЗВІДКИ

Василь Чепурний

●

ТЕРНИСТА ДОРОГА ДО РІДНОГО ХРАМУ

(З історії відродження незалежної
Української Православної Церкви на Чернігівщині)

Для сили держави політичної незалежності замало — вона має базуватися на незалежності духовній. Завжди, як поставала до життя самостійна Україна, — відроджувалася і незалежна Церква. І навпаки — після укладення союзу козацької України з самодержавною Москвою (1654 рік) була підкорена в 1685 році Московським патріархатом і українська Церква. Після окупації російськими більшовицькими військами України в 1920 році була розгромлена в 30-і роки і Українська Автокефальна Православна Церква: 32 єпископи на чолі з митрополитами Василем Липківським, Миколаєм Борецьким та Іваном Павловським були знищені по чекістських застінках, сибірах та колимах. За ними відправлені були передчасно у вічність і мільйони їх вірних — українських селян, вчителів, міщан, священників. Притому все це бузувірство йшло під девізом заперечення права нашого народу на свою національну Церкву, на свою мову в ній, на соборноправний устрій її. Москва проводила таку політику, що «у жорстокому ХХ столітті ця політика довела до масового руйнування храмів Божих і всього, що нагадувало духовне багатство українського народу, та, що найболючіше, обсіяла Україну мільйонами страдників за Христа і за побожний народ український. Ще й досі на прапорах охочих до гноблення нашого народу написано погрозливе: «Не було, нема і бути не може».¹

Короткий сплеск відродження УАПЦ в 40-і роки був придушений уже не червоним, а коричневим фашизмом — тут політика Росії і Німеччини виявилась ідентичною. Варто згадати, що висвята єпископа Мстислава проходила таємно, у підвалі Андріївської церкви у Києві. І той же Мстислав Скрипник був заарештований окупантами саме за намагання розбудувати незалежну Українську Церкву, просидівши тривалий час у фашистських застінках в Чернігові та Прилуках.²

І ось, коли Радянський Союз став тріщати по швах і повіяло вітром свободи, заснувався Комітет за відродження УАПЦ у Києві під проводом отця Богдана Михайлечка. А в празник Спаса (Преображення) 19 серпня 1989 року було проголошено розрив з московською Церквою священників та парафіян Петро-Павлівського храму у Львові. Вони послали телеграму в Константинопіль до Вселенського Патріарха з проханням прийняти «до молитовного спілкування» і отримали повідомлення, що їх бере в свою юрисдикцію митрополит УАПЦ в діаспорі Мстислав Скрипник,³ який після війни емігрував і створив в Америці сильну українську церкву.

Через деякий час мали вже і свого архієрея — єпископ житомирський і овруцький Іоанн Боднарчук вийшов з Російської Православної Церкви і після благословіння митрополита Мстислава отримав титул архієпископа Львівського і Галицького відроджуваної Церкви. До української Церкви перейшло немало священників, серед яких нам варто згадати о. Методія Андрущенка, який раніше служив у Чернігові та в Менському районі Чернігівщини. А дияконом він був ще при митрополиті Василю Липківському. Отець Методій уже в наші дні проводив перше за післявоєнний час богослужіння у Спасо-Преображенському соборі Чернігова 1991 року під час виборювання прав незалежної Української Православної Церкви. Отже, незважаючи на те, що зараз у цьому найдревнішому храмі Київської Русі звучить російська мова, першим молитовне звертання до Господа після більшовицьких наруг було саме мовою українською.

Тим часом відбулися перші хіротонії єпископів і першим чернігівським та сумським владикою був висвячений Роман Балащук, нетривале перебування якого з таким титулом залишило, проте, яскравий слід в історії відродження українського православ'я у нашому краї. Адже саме єпископ Роман очолив похід «Дзвін-90» від Чернігова до Батурина через Куликівку, Вертіївку, Ніжин, Борзну, Пальчики.

Та ще перед походом відбувся Перший Всеукраїнський Собор Української Автокефальної Православної Церкви 6—7 червня 1990 року за участю мирян із Чернігова. Собор прийняв рішення про незалежність Української Церкви і піднесення її статусу до патріаршого рівня. Першим Патріархом Київським і всієї України був обраний блаженніший митрополит Мстислав Скрипник. Коло історії української Церкви у ХХ сторіччі замкнулося у повноті своїй — неперервність боротьби православних українців за свою рідну Церкву, незалежну від Москви і Риму, привела до логічного результату.

Радянська влада, проте, довго не надавала візи для прибуття Патріарха в Україну. І ось нарешті після пікетувань, мітингів, протестів такий дозвіл дано і в Бориспільському аеропорту та в Києві свого Патріарха зустрічали тисячі віруючих. То була велелюдна демонстрація православного духу, якої Київ ще не бачив. У ній брали участь і чернігівці — інженер Вячеслав Логін, викладач музичного училища Лариса Куровська та інші, які стали згодом відігравати помітну роль у церковному житті міста. Наприклад, В. Логін став головою громади храму святих князя Михайла і боярина Федора, а Л. Куровська — регент хору храму святої Параскеви-П'ятниці. А тоді на Софійському майдані Патріарх сказав: «Ми повинні довести, що ми є великий народ!.. Я буду разом з усіма прагнути, аби день нашого Всеукраїнського Великодня настав якнайшвидше». 17 листопада 1990 року в Софійському соборі відбулася інтронізація (возведення в сан) Святійшого Патріарха Київського і всієї України Мстислава І. Таким чином, Україна стала патріаршою країною і у православних з'явився 93-літній, але ясний розумом духовний батько.

Чернігівщина не могла бути відгородженою від Києва — вітри відродження Церкви оживляюче діяли і в нашому зрусифікованому краї. Першим ініціатором УАПЦ був уже згадуваний Вячеслав Логін. У Товаристві української мови імені Т. Шевченка він знайшов однодумців і саме на базі цієї організації в 1990 році було створено перші релігійні громади — «двадцятки» УАПЦ, які влада довго не хотіла навіть реєструвати. Перші три громади в Чернігівському облвиконкомі були зареєстровані аж 31 липня 1991 року рішенням № 166.

Протистояння громад Української Автокефальної Православної Церкви і комуністичної влади проявлялося дуже чітко на сторінках місцевих видань, за якими і можна простежити важливі моменти відрод-

ження нашої Церкви. Особливого розголосу набуло захоплення Спасо-Преображенського собору в Чернігові священиками та мирянами Російської Православної Церкви та викинення з нього саркофагу князя Мстислава. Це було 15 листопада 1990 року. «Досі не вкладається в голову, — писала вчителька Раїса Дербя в газеті Української Республіканської партії «За незалежність», — як могло таке трапитися, щоб ві-ру-ю-чі, виховані у смиренні, повазі до закону, вважали такий шлях розв'язання проблем цілком прийнятним для себе. Спас — це і моя духовна святиня, тому, зізнаюсь, тоді я відчула себе обікраденою. І вже не тішать мою душу ні блиск позолоти в тому соборі, ані велич його контурів на фоні голубого неба».⁵ А вчинила Російська Православна Церква так, бо, мовляв, патріарх Мстислав, приїзду в Чернігів якого тоді очікували, захопить храм. Та це була не та, не християнська мірка. Святійший владика і на думці не мав вдаватися до таких дій — він провів зустріч у міській Раді, передав ліки для дітей, що постраждали від чорнобильського лиха. «Влада не дозволила Патріарху провести богослужіння в чернігівських храмах».⁶

Різку заяву було прийнято 6 грудня 1990 року на зборах міського Товариства української мови імені Т. Шевченка про викинення зі Спаського собору саркофагу: «Вимагаємо: руки геть від українських національних святинь!».⁷ «Ці люди схожі на пришельців, — говорить директор заповідника Євген Сидельников, — які не знають ні історії, ні культури».⁸ Так писав «Інформаційний листок УРП і Руху». Ця подія дістала розголос у пресі широкій — «Молодь України», «Деснянська правда», «Наша віра» і навіть московська «Правда», кожна зі своїх ідеологічних позицій, але жодна з них не заперечила самого факту блюзнірства.

З метою пропаганди тоді ще переслідуваної ідеї самостійності України був zorganizований похід «Дзвін-90», що його по Чернігівській області проводило місцеве Товариство української мови імені Т. Шевченка. Це була грандіозна подія, поширенню реклами про яку сприяли, як це не парадоксально, самі компартійні органи. Адже, залякуючи людей бандерівцями, райкоми КПРС пробуджували тим самим природну цікавість: хто ж вони такі? Таким чином, у кожному селі та райцентрі вони забезпечили масовість зустрічаючих, якої б не змогли добитися самі організатори. Більшість людей вперше побачили український національний прапор, почули «Ще не вмерла Україна» і слово правди про Радянську імперію, її безбожну правлячу Компартію, правдиву історію України, її Церкви. Я сам був свідком, як біля Ніжина учасників походу зустрічали хлібом-сіллю, а до козацького Миколаївського собору, де правив першу за останні роки Службу Божу після закриття єпископ чернігівський і сумський Роман — українською мовою! — прийшли тисячі міщан. Вони заповнили не тільки храм, а й тісно тулилися на хорах та біля собору. У багатьох на очах були сльози.

А ось як описала початок походу у Чернігові газета обкому КПРС «Деснянська правда». Автор, що заховався за псевдонімом В. Данильченко, писав: «21 липня чернігівці стали свідками незвичайного видовища: від площі залізничного вокзалу проспектом Жовтневої революції пройшла дивна процесія з жовто-блакитними прапорами, церковними корогвами, гаслами на чорному тлі. А очолював цю «колонну» служитель культу у чорній мантиї... Якось дивно виглядало це на головному проспекті хоч і стривоженого, але ошатного, вимитого дощами Чернігова».⁹ Мова йде про владика Романа, якого неграмотний автор називає єпископом «Чернігівської і Сумської автокефальної церкви».¹⁰ Мітинг на площі характеризує автор як «справжній антирадянський шабаш, де від початку до кінця лився бруд на адресу «Руської комуністичної імперії», комуністів — «вандалів ХХ віку», російського народу — «гнобителя».¹¹ Владика Роман тут визначається «основним доповідачем».¹²

Це був перший приїзд до Чернігова єпископа УАПЦ. І вперше була відслужена панахида по наказному гетьману Павлу Полуботку біля Стрижня, де стояв його палац. Панахиді не зміг завадити і дощ, що густо покropив тих, хто молився за спокій душі славного українця, замученого в російській в'язниці. А в Батурині — кінцевій точці походу, також вперше за багато років Радянської влади було відслужено першу легальну панахиду по гетьману Івану Мазепі. Відбулося це коло будинку військової канцелярії (так званий будинок Кочубея), на стадіоні, в присутності тисяч людей. Єпископ чернігівський і сумський Української Автокефальної Православної Церкви Роман у співслужінні о. Володимира та хору під керуванням Л. Куровської молив Господа оселити душу гетьмана «там, де праведні спочивають». І то було вражаюче.

Наступного літа проходив похід «Козацькими шляхами» Чернігівським, Менським, Сосницьким, Новгород-Сіверським, Коропським, Бахмацьким та Ічнянським районами. Розпочався він посвяченням у козаки біля П'ятницької церкви. У дорогу благословив о. Семен Перва — благочинний УАПЦ. «Мабуть, Бог почув його звертання, — писав один із учасників походу, — бо нам протягом всього походу сталося на добре».¹³ Один із найбільш вражаючих моментів походу припав на село Дігтярівку, що під Новгородом-Сіверським, де ми стояли табором. Старенькі бабусі, літні дядьки та тітки чекали походу цілий день, як самі пояснили. Біля мазепинської церкви, що світила ганьбою-руйнуванням, було відправлено панахиду. І старі, й малі слухали вперше Службу Божу рідною мовою. А концерт-мітинг у Будинку культури пройшов при переповненому залі. А «вранці до намету прийшов дідусь пригостити нас свіжим молоком, він приніс свою пожертву — 10 карбованців».¹⁴ Сказавши при цьому: «На самостійну Україну!» До її проголошення залишалось трохи більше місяця.

Весь похід знову йшов під покровительством і хоругвами УАПЦ: в Комані, де загинув козацький полковник Іван Богун, справлено панахиду, а в Батурині відкрито і освячено першу в Україні плиту пам'яті гетьмана І. Мазепи. Вона була виготовлена і встановлена просвітянами Бахмача при сприянні голови селищної Ради Батурина Олександра Згурського. Два священники УАПЦ — секретар Патріархії о. Петро Бойко (відомий як диктор Українського радіо) та благочинний о. Семен Перва благословили молодят біля плити Мазепи та відслужили там Службу Божу.¹⁵

Ці масові заходи сприяли доброму розголосу про незалежну Українську Православну Церкву. І тому владою було кинуте в бій не тільки метод заборон, але й контрпропаганду. Так, помітну реакцію викликала публікація «Деснянської правди» «Хто вони, автокефали?» Олександра Добриці. Відповідь на неї могла з'явитися, ясна річ, тільки в неофіційній пресі. Газета «Громада» (редактор і видавець Віталій Москаленко) вмістила відповідь Юрія Соболя під заголовком «Майор КДБ чи краєзнавець?». Оскільки О. Добриця, будучи керівником прес-групи управління КДБ, підписав свою статтю як краєзнавець, це й використав його опонент: «Дозвольте запитати вас, з яких пір в КДБ працюють віруючі люди? Наскільки відомо, в Чернігівському управлінні КДБ трудяться виключно члени КПРС. А ви в своїй статті так «щиро» згадуєте Господа нашого на кшталт: «Та хай буде Бог йому суддею». Нагадаю, що за свідченням правозахисника, священика, народного депутата СРСР Гліба Якуніна, церква в Росії завжди була під контролем берійської держбезпеки, а генерал-майор НКВС Карпов був призначений головою Ради у справах релігій і керував зовнішньою, внутрішньою і кадровою політикою церкви. Тобто Московська патріархія довгий час була філіалом 5-го управління КДБ. А от УАПЦ на таку роль не погоджується».¹⁶ Ю.

Соболь говорить також про причетність сучасного КДБ до розпалювання міжконфесійної ворожнечі.¹⁷

Чітко висловлювався на цю тему і В. Логін у заяві на ім'я начальника управління КДБ УРСР по Чернігівській області Ю. Чернікова з приводу тієї ж статті О. Добриці: «...Заяви співробітників КДБ, не обізнаних у релігійних канонах і рідній історії, що навмисно загострюють релігійну ситуацію, можуть привести до загострення відносин між народом і КДБ УРСР. Тому пропонуємо Вашій організації вибачитись перед віруючими УАПЦ».¹⁸ Політична наївність такої пропозиції пояснюється християнськими засадами автора відкритого листа.

Районні газети теж ішли в руслі компартійного ставлення до Української Церкви. Газета «Радянський патріот» — орган Сосницького райкому Компартії та районної Ради (редактор Борис Некоз) вмістила цілий ряд наклепницьких публікацій, що й спричинило появу на сторінках газети статті-відповіді автора цих рядків під грубуватим, але промовистим заголовком «...Бо язик тобі всохне».¹⁹ Щоправда, цього вдалося добитися тільки після погрози звернення до суду. Наведу кілька рядків зі статті, як відгомін аргументів компартійної сторони: «Багато брехні чіпляє зараз на цю церкву-мученицю (УАПЦ — В. Ч.) компартійна преса. В тому числі і про «агента абверу» С. Скрипника (патріарха Мстислава). В «Комсомольському гарті» я був запитав у працівників Комітету державної безпеки — чи є якісь докази? Відповіді нема».²⁰

Один із небагатьох прикладів поважливого ставлення до УАПЦ проявила міська газета «Чернігівські відомості», опублікувавши статтю доктора сільськогосподарських наук В. Канівця «До національної згоди».²¹ Для нас вона цікава не тільки викладом історії незалежної Української Православної Церкви, але й виявом релігійної та національної свідомості чернігівської інтелігенції: «Не може сприяти злагоді, наприклад, рішення Чернігівської обласної Ради про передачу Борисоглібського собору РПЦ. Адже в ньому похована людина, яка принципово відстоювала незалежність Київської метрополії від Московського патріархату, підтримувала українських козаків в їх боротьбі за права, за поправі царизмом статті Богдана Хмельницького — чернігівський архієпископ Лазар Баранович».²¹ І дійсно, тільки завдяки посилянню на поховання Л. Барановича вдалося припинити виконання рішення облвиконкому про передачу цього древнього українського храму змосковленій Церкві.

Тому-то надзвичайно важливою подією стало освячення першого в краї діючого українського храму — церкви святої великомучениці Параскеви-П'ятниці 21 вересня 1991 року. «Мов зітхнула у ці дні чернігівська П'ятницька церква, збудована на кошти ремісників, купців у XII столітті і названа на честь Параскеви П'ятниці — покровительки торгівлі, — писав Сергій Павленко у газеті Верховної Ради «Голос України», — атож, така благодать Божа — нарешті з неї знято заіржавілий замок і лине у древніх стінах молитва рідною мовою: — Боже великий, єдиний, нам Україну храни...».²² Наступні дні по освяченню у храмі вже проходили перші хрещення.²³

Доля цього храму унікальна. Відбудований після війни у первісному давньоруському стилі відомим реставратором Барановським, він у 1960-і роки був під загрозою знищення. Влада зруйнувала дзвіницю і вже підняла руку на храм, плануючи збудувати на тому місці громадський туалет. Але владу зупинив мужній голос протесту Євгена Сверстюка, який повідомив про чернігівських вандалів на весь світ в передачі радіостанції «Свобода». Не випадково відомий філософ і правозахисник був громадою запрошений на освячення П'ятницької церкви. А віруючим УАПЦ храм був переданий поза офіційною владою, шляхом підписання орендного договору із архітектурно-історичним заповідником, у

віданні якого був храм. Далі військовою владою було передано храм чернігівських святих князя Михайла та боярина Федора, де містився склад, у Ніжині — адміністрацією представника Президента Покровську церкву. Але то вже подальші роки. Та й по сьогодні віруючі Української Православної Церкви Київського патріархату (правонаступниця УАПЦ) добиваються передачі Катерининської церкви у Чернігові, якогонебудь храму у Прилуках, Мені, Козельці. Мушу зазначити, що ставлення влади до незалежної Української Православної Церкви і сьогодні мало чим відрізняється від часу описуваних подій. Але це вже тема іншої розмови.

... Воля народу до самостійності — незнищена. І так як існування окремішності націй є промислом Божим, так і воля їх до своєї, незалежної від закордонних центрів Церкви є богоугодною справою. Послухаймо ще раз першого Патріарха України Мстислава: «Ми дбаємо, щоб суверенітет нашої Церкви був не лише звуком, а й дією. Ми не хочемо, щоб нами керували й торгували інші Церкви, як це було сотні років. Нашу Церкву продавали, нашу Церкву денационалізували. Ми хочемо, щоб нашим життям керувала свята Премудрість Божа, Боже провидіння...».²⁴

Джерела та література

1. Мстислав — Патріарх Київський і всієї України. Великодне патріарше послання до всесесного духовенства і побожних вірних УАПЦ на Україні і в діаспорі — повсьому світі розсіяних. // Українське православне слово. — 1991. — № 4—5. — С. 2.
2. Володимир Ярема. Трете відродження УАПЦ // Там же. — С. 9.
3. Біографія святійшого Патріарха Київського і всієї України Мстислава // Наша віра. — 1990. — № 7. — С. 1.
4. Антін Кузеля. Патріарх у Києві // Зелений світ. — 1990. — № 14. — С. 4—5.
5. Раїса Дерба. Нотатки з приводу // За незалежність. — 1991. — № 29. — 13 липня. — С. 3.
6. Інформаційний листок — видання крайових організацій Народного Руху і Української Республіканської партії // 1990. — № 5. — 27 листопада. — С. 1.
7. Заява чернігівського міського Товариства української мови імені Тараса Шевченка // 1990. — 6 грудня. — Особистий архів автора.
8. Інформаційний листок — видання крайових організацій Народного Руху і Української Республіканської партії // 1990. — № 6. — 9 грудня. — С. 1.
9. Данильченко В. По кому дзвонить «Дзвін-90» // Деснянська правда. — 1990. — № 142. — 25 липня. — С. 4.
10. Там же.
11. Там же.
12. Там же.
13. Черняков С. А по-під горою, яром-долиною козаки йдуть // Приборостроитель. — 1991. — № 26. — 7 серпня. — С. 4.
14. Там же.
15. М. В. Дні незалежності на Чернігівщині // Громада. — 1991. — № 4. — С. 3.
16. Соболь Ю. Майор КДБ чи краєзнавець? // Громада. — 1991. — № 4. — С. 4.
17. Там же.
18. Логін В. Заява начальнику управління КДБ УРСР по Чернігівській області тов. Чернікову // 1991. — 18 червня. — С. 2 // Особистий архів автора.
19. Чепурний В. ...Бо язик тобі всохне // Радянський патріот. — 1991. — № 87. — 15 серпня. — С. 2.
20. Там же.
21. Канівець В. До національної згоди. // Чернігівські відомості. — 1991. — № 28. — 12—18 липня. — С. 4.
22. Там же.
23. Павленко С. Під захистом Параскеви // Голос України. — 1991. — № 224 за 20 листопада. — С. 9.
24. Самовидець В. Радість повернення до храму // Чернігівські відомості. — 1991. — № 39. — 27 вересня — 3 жовтня. — С. 4.
25. Відбудовча місія Патріарха Мстислава // Наша віра. — 1991. — № 3. — С. 2.